

dok, a klímahelyzet és az olyan váratlan tragédiák, mint a koronavírus miatti világjárvány nyomán növekvő káoszba hull, a szocializmus azonnali megoldásként és helyi szintű politikai szerveződésésként is működni fog. A kistermelés, a szociális lakhatás, a szövetségesek és más egyéb társasági formák, amelyek a termelést és elosztást a kölcsönös együttműködés alapján szabályozzák, már ma is virágzásnak indultak szerte a világban, és ez a trend folytatódni fog. Ahogyan a dolgok rosszabbra fordulnak, egyre több ember szorul majd rá a közeljövőben ezekre a kezdeményezésekre. A jövő titka, hogy ezek „csak” túlélési mechanizmusok lesznek, vagy pedig radikálisan új és nagy hatótávú, hatékony szerveződési formák előjelei.

*

ARTNER ANNAMÁRIA

A radikális baloldal kibontakozási lehetőségei és a szocializmus perspektívái napjainkban

Az *Eszmélet* ismét a hazai társadalmi progresszió élére állt azzal, hogy vitára tűzött egy nagyon aktuális, de még a baloldalon is félve kezelt témát, a radikális baloldal perspektíváját.

Ahhoz azonban, hogy a radikális baloldallról bármit is mondhasunk, először meg kell határoznunk, mi is az, vagy legalábbis azt, hogy ki, mit ért rajta. Itt most röviden csak annyit, hogy a radikális baloldal a szociáldemokrácia és az anarchizmus között elhelyezkedő antikapitalista, a kapitalizmus meghaladásához, az osztály nélküli társadalom megvalósításához szükséges ezer arcú és formájú harcot és megpróbáltatást, a szocializmusig vezető úton még szükségszerűen létező – és csak fokozatosan elhaló – államformát, a proletáriátus demokratikus diktatúráját (munkásdemokráciát) felvállalni merő mozgalom.

Már ebből is kiderül, hogy ennek a baloldalnak ma kevés híve van. A régi és új rendszerkritikus, liberális értelmiség retteg attól, hogy valaha, valakik korlátozzák az ő szabadságát, hogy alá kelljen magát vetni a tágabb közösség érdekeinek. Ezért már jó előre elképzelik maguknak, hogy a radikális társadalmi fordulat idején, már a politikai hatalom megragadásának első percétől fogva ellenzékben lesznek, til-

takozni fognak, s „akkor majd elviszi őket a fekete autó”. A kispolgári álmodozók azt sem tudják elképzelni, hogy nem minden diktatúra erőszakos, nem minden irányítás diktatórikus és nem minden diktatúra jogtalan – mert szerintük mindegyik az, ha az ő individuumuk szabadesését (ők úgy nevezik: „emberi szabadságjogaikat”) veszélyezteti.

Marad hát az elvont forradalmiság, amelyet a kapitalizmus álszent erkölcei bélelnek ki: az erőszakmentesség, a demokrácia, a „szabadság”. Az ilyen romantikus forradalmárok azt hiszik, hogy a szocializmus egyszer csak itt terem, minden komolyabb társadalmi harc nélkül. Már is az állam elhalását akarják, és az öngazgatást, ráadásul a vállalati öngazgatás formájában, holott ez fenntartja az elkülönültségi viszonyokat (lásd Jugoszlávia), amely minden válság forrása.

Ezért a liberális szalonforradalmárok (szociáldemokraták, anarchisták, kispolgári álmodozók, az egyetlen kivágásra ítélt fától az egész erdőt nem látó környezetvédők) jobban szeretik a bukott forradalmakat, mint a győzteseket, és jobban akarják, hogy erkölcsi győzelmet arassanak, mint valóságosakat. Inkább gyűjtanak gyertyát az öngyilkos Salvador Allende emlékére, minthogy elképzeljék, hogy harcba száll megvédeni a chilei forradalmat. Nem akarnak szembesülni a társadalomfordító feladat és a meghozandó áldozatok súlyával. Még csak megvizsgálni sem óhajtanak más kormányzati formát, mint amit a tőke kegyeskedett kimódolni éppen az ő számukra a parlamentáris demokrácia formájában. Ódzkodnak minden újtól, mert félnek, ha nem ezt teszik, *persona non grata* lesznek a regnáló tőkehatalom szemében. Oldódjon meg minden szép csendben, magától, a tőke és kormányai által.

Rosa Luxemburgtól sokszor idézik a „minél rosszabb, annál jobb” mondást, ami nem a helyzet romlása utáni vágyat volt hivatott kifejezni, hanem a tömegek helyzetfelismerésének feltételeit. Működik ez ma is. Nemegetszer, bár messze nem elégszer, tapasztalhattuk már, hogy egy kezdetben liberális elveket valló ismerős vagy közszereplő, a tőkerendszer fejleményeit látva, „kapitalizmus-kritikussá” vált, és az 1989 előtti rendszerre vonatkozó, korábban lesújtó véleményét is hajlandó volt árnyalni. Nem említek neveket, mert nem kívánom megsérteni senki érzékenységét és mert nem szaporítani és mélyíteni szeretném az árkokat a baloldalon, hanem betemetni. A liberális elfogultságokkal rendelkezők további önkritikája nélkül azonban ez nem fog menni.

Például: ahogy nincs fasizmus kapitalizmus nélkül, éppúgy nincs antifasizmus antikapitalizmus nélkül. De nincsen szocializmus az

odaig vezető út nehézségeinek vállalása nélkül sem – ami egy alapvetően liberális habitusú embertől távol áll. A felszólításra előálló társadalmi fordulat víziója mindig együtt jár a munkásosztálynak, jelesül a munkásosztály forradalmi szerepének tagadásával, arra hivatkozva, hogy a munkásosztály jellege megváltozott – eltűnt a nagyüzemi munkásság. Csakhogy ez az érv számos sebből vérzik. Az ipari foglalkoztatás legfeljebb a magas jövedelmű országokban csökken, az összes többiben növekszik (világrendszer-szemlélet!). Persze a munkásosztály tagadásának ez a tradíciója mindig is a centrumkapitalizmus kávézóiban és romkocsmákban szocializálódó értelmiségének vágyalma volt. Mint ahogy az is, hogy „proletáriátus” fogalma azonos a kalapácsot tartó, olajos kezű, overallos férfiak szervezett közösségével, s végül, hogy a forradalmi változásokat a társadalom többsége vezeti.

Ez a romantikus, a centrumkapitalizmus kínálta viszonylagos jó-módban nevelkedő értelmiségiek által foglalkozási körben kimódolt, meglehetősen eklektikus elméleti rendszer könnyen emészthető receptekkel szolgál, de mégsem tud olyan forradalmi lenni, hogy ne leplezné le kispolgári jellegét. Például Murray Bookchin 2006-os könyve – amelyet a romániai *A szem* baloldali portál 2019-ben érdekesnek tartott minden további kritikai észrevétel nélkül ismertetni – elővezeti a „kommunalizmus” (az állami „bürokráciától megtisztított libertárius szocialista társadalom”) ökoanarchista koncepcióját, és temeti a kapitalizmus alapvető osztályantagonizmusát, a tőke–munka osztályharcot. Végső soron a kispolgárságot teszi meg a társadalmi progresszió letéteményesének, és „az emberek és a tőke közötti új játékszabályok bevezetését” szorgalmazza: „A legfontosabb tanulság, amellyel egy új forradalmi mozgalomnak szembesülnie kell, az az, hogy meg kell nyernie a középosztály széles rétegeit egy új populista program számára” (Bookchin et al. 2019).

A „középosztály” a tulajdonhoz való viszony meghatározása nélkül üres kategória, valójában csak a jövedelemről szól, a lét-helyzetről nem. Melegh Attila már 2006-ban figyelmeztetett a „biopolitika” és a jóléti rasszizmus kapcsán, hogy milyen veszélyek rejlenek abban, ha „a kávézgató, az indiaiból a mexikói étterembe átsétáló középosztály szempontjai szerint véglegesítik a dolgokat” (Melegh 2006). Ráadásul a világrendszer-szemlélet hiányában nem látszik, hogy máshogy néz ki a „középosztály” a centrumban, mint a periférián, ahol erőtelenebbek szervezetei is (Gagyai 2018). De még ha a centrum munkásosztálya polgárosodik is, és elveszíti forradal-

mi lendületét a perifériák munkásaihoz képest (ez persze nem új képlet: éppen erről szólt 1917 és Lenin „leggyengébb láncszem” tézise), éppen a globalizációban nem feledkezhetünk meg azokról a migránstömegekről, amelyek minimálbéren szaporítják a centrum gazda(g)ságát. Ez, a középosztály lecsúszásával együtt, egy időzített társadalmi bomba.

Visszatérve Rosa Luxemburghoz: a 2008-as válságba belebukott liberális pártokat felváltó, egyre jobbra csúszó hatalom tevékenysége Magyarországon is aktivizálta azokat a rendszerkritikai erőket, amelyek számára immár világos, hogy a liberalizmushoz való visszatérés nem megoldás. A közösségi háló használatának elterjedése ehhez az aktivizálódáshoz minden bizonnyal hozzájárult. Megszaporodtak a társadalomkritikus fiatalok kezdeményezései, a közösségi terek, online portálok, folyóiratok, ezek összekapcsolódó rendezvényei (pl. Gólya, *Mérce*, *Új Egyenlőség*, Helyzet Műhely, Béka Filmklub), és nagyobb tömegek számára is könnyebben elérhetővé váltak a régebbi alapítású baloldali orgánumok, szervezetek (a 30 éve stabil és intellektuálisan vezető szerepet betöltő *Eszmélet* mellett pl. a *Fordulat*, a Társadalomelméleti Kollégium, a Politikatörténeti Intézet Társadalomelméleti Műhelye). Bizakodásra ad okot az is, hogy az utóbbi hónapokban mintha beérni látszana ez az információs és aktivista hálózatépítés: egyre több olyan programmal találkozunk, ahol a régi és újabb baloldal képviselői közösen töprengenek a kapitalizmus meghaladásának lehetőségeiről („Marx 200” rendezvények, „Létezett szocializmus?”, „Létezik-e baloldal osztálypolitika nélkül?”, „Baloldali radikalizmus” stb.).

Eközben a politikában totálisan felmorzsolódott az úgynevezett baloldal, sokszoros osztódásával (amelyben kezdetben az öngazgatás bevezethetőségének illúziója által vezérelve, az *Eszmélet* és a Baloldali Alternatíva civil egyesület vezetői is részt vettek), jelenleg ismét egy újabb pártalapítással (Szanyi Tibor egykori MSZP-s Európa parlamenti képviselő vezetésével).

Mind az egykor volt Magyar Szocialista Munkáspárt morzsányi maradványai, mind a civil szféra kis csoportjai közösek abban, hogy nem kínálnak *koherens és gyakorlatorientált* elméletet a kapitalizmus meghaladására. Csupa szervezetenként és tematikailag különböző szereplővel van dolgunk, amelyekből csak akkor válhat a társadalmat alapjaiban megváltoztatni képes formáció, ha végül kiizzadják magukból ezt az elméletet. Kiválóan látszik a megfelelő elméleti alapra épülő határozott program hiánya azon, hogy a Fidesz-kormányt nem

tudta leváltani az ellenzéki összefogás sem. Egy salátakoalíció salátavilágnézete nem kínál alternatívát az egyre radikalizálódó konzervatív kormányzat „isten, haza, család” keretébe foglalt, az állampolgárokat a vélt vagy valós fenyegetésektől bármi áron megvédeni kész, világos és határozott rendjével szemben.

E tekintetben nem megnyugtató, hogy a fent említett civil baloldali műhelyek még hálózataikkal együtt is viszonylag szűk és zárt világot jelentenek, amit alapvetően értelmiségi klub jellegük, arisztokratikus, a körön kívüliek számára obskúrus nyelvezetük falaz körbe. Mit kezd egy munkásfiatal azzal, hogy a „mobilitás ambíciója”, „politikai vállalkozássá transzformálja” „politikai mobilizáció”, „konspirációs narratíva” vagy „ideológia-kritikai pozíció”?

A „baloldali alternatíva” e fenti problémák miatt nem tud leszárvároggni a munkásemberekhez, és marad értelmiségi imperatívuszhablaty. Továbbá azért, mert nem tudni, hogy akik egy kapitalizmuson túli társadalomban gondolkodnak, de elutasítják a proletáriátus diktatúráját (amit akár munkásdemokráciának is nevezhetünk, ahogy a tőke diktatúráját ma liberális demokráciának nevezik), azok vajon milyen eszközöket adnának a rendszerkritikai baloldal kezébe, hogy ezt megvalósítsa? Hogyan veszik rá a tőkéseket, hogy hagyjanak fel évszázadok óta „jól bevált” ember- és természetpusztító gyakorlatukkal?

A pártokkal sem jobb a helyzet: programot (magyarul) nem is lehet találni, az MSZP weboldalán vitairatok, választási anyagok tömkelege (vajon hogy igazodik el az, aki netán a belépés gondolatával foglalkozik?), miközben a párt platformjai bokszoznak egymással az irányvonal meghatározásáért. De még a párt legradikálisabb szárnyának, a Baloldali Tömörülésnek a „Demokratikus szocializmust!” követelő vitairata is csak a tőke „vadhajtásait” kívánja visszavágni. Alkotói szerint, „az államot képessé kell tenni arra, hogy a tőke helyett a munkások érdekeit képviselje”, ám ugyanakkor a tőkét „az érték-többlet igazságosabb elosztására [kell] kényszeríteni”. Most akkor a munkások érdekét képviselje az állam (tehát legyen munkásállam) vagy a munkások érdekét is? Nem beszélve arról, hogy az érték-többleten nem lehet osztozni, mert az érték-többlet a marxi definíció szerint (más nincs) a létrehozott új értéknek az a része, amit a munkás nem kap meg (Artner 2018). Ráadásul azt sem tudjuk meg, hogy a kítűzött célokat hogyan lehet elérni. Azt mindenesetre láthatjuk, hogy a régi szociáldemokrata beidegződésekről, a tőke és munka összebékítéséről, a tőke megszelídítéséről van szó.

Tehát a biztos elméleti alapokra épülő, koherens program és a neki megfelelő szervezet hiányában a radikális baloldali üzenetek meg sem fogalmazódnak, vagy ha itt-ott – pódiumbeszélgetésben, értelmiségi nyelven megírt cikkekben – töredékesen mégis, nem szívárognak le a tömegek közé, és nem párosulnak aktivizmussal.

Mindezek alapján válaszolhatok a szerkesztőség által feltett kérdésre.

A radikális baloldal kibontakozási lehetőségeinek, szerintem, e fentiek vetnek gátat, ez pedig értelemszerűen elhomályosítja a történelmi horizontot, ködbe burkolja a szocializmus perspektíváját idehaza és szerte Európában. Az utóbbit egészében természetesen nem ismerem, de úgy látom, radikális pártok nincsenek a láthatáron, vagy ha mégis, hatalomra kerülve rögvest szociáldemokratákká, a tőke liberális politikájának végrehajtóivá válnak. Ezt persze mindig lehet tudni előre, ha elolvassuk választási programjukat (lásd pl. a görög Syriza esetét).

Valamilyen „újbaloldali reneszánsz” a kapitalizmus minden válsága idején természetes. A mostani válság a globális munkásosztály arisztokráciájának egykor helyet adó Európában egyfajta meghasonlás képében árad szét, mert az amerikai hegemonia többé nem védi a kontinens gazdag országainak felsőbbrendűségét, nem táplálja a régióon belüli perifériáik felzárkózási illúzióját, az európai munkásosztály, különösen a fiatalok helyzete pedig egyre bizonytalanabb.

Ami reményre ad okot, az a történelmi szükségszerűség: a megoldatlan társadalmi ellentmondások mindig kiújulnak, a szocialista kísérlet bukása nem a történelem vége. De hogy az ismétlés sikeres legyen, ahhoz előbb a bukás okait kell alaposan megismerni. „Nincs azonban előre megírva, hogy lesz-e, aki majd levonja és eredményesen fel is használja a tanulságokat. A *szubjektív tényező* tehát *bizonytalan, véletlen, alternatív*. A halmozott tapasztalatok ugyan több *objektív lehetőséget* kínálnak a megoldásra, és ennyiben, a *valószínűség* növelésével, a *véletlent a szükségszerűhöz közelítik*; de csak közelítik, mert a tanulságok felismerése és alkalmazása a szubjektív-tudati oldalra tartozik, vagyis az objektív folyamatokhoz képest véletlen. [...] Ha mármmost az újabb kísérlet is elbukik, az ellentmondás újra meg újra makacsul felelevenedik, amíg nem sikerül megoldani. Végző fokon tehát, a *valószínűség* növekvő fokozatain keresztül, a megoldás *szükségszerűvé* válik, illetve azzá *válhat*, ha marad rá idő [...]” (Rozsnyai 2007, 205 – kiemelés az eredetiben).

- Artner Annamária 2018: *Marx 200 – Marx öröksége, a munka helyzete és a felzárkózás lehetősége a globális kapitalizmusban*. Eszmélet Zsebkönyvtár. Budapest, Eszmélet Alapítvány.
- Bookchin, Murray – Kapelner Zsolt – Dobrai Zsolt Levente 2019: Murray Bookchin: A kommunalista projekt. *A szem*, 2019. december 22.
- Gagy Ágnes 2018: *A válság politikái. Új kelet-közép-európai mozgalmak globális perspektívában*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Melegh Attila 2006: Biopolitika és jóléti rasszizmus. 2000-beszélgetés Melegh Attilával. *2000 Irodalmi és Társadalmi havi lap*, 2006 1. sz. Elérhető: <http://ketezer.hu/2006/01/2000-beszelgetes-melegh-attival-biopolitika-es-joleti-rasszizmus/> (Letöltés: 2020. 03. 03.)
- Rozsnyai Ervin 2007: *Miért kell nevén nevezni? (Gondolatok a bukás elméleti tanulságairól)*. Budapest, szerzői magánkiadás.

*

ALEKSZANDR BUZGALIN

Válasz a kérdésekre

Baloldaliak: társadalmi bázis, önidentifikáció, a harc célja

A XX. század végén elszenvedett vereség a szocializmusért folytatott világháborúban fájdalmas csapást mért a baloldali mozgalmakra. Az ellenforradalom és az ellenreformok jelentős mértékben demoralizálták a társadalmi felszabadításért küzdő erőket. *A kései kapitalizmus feltételei közt meglehetősen „zavaros” társadalmi struktúra képződik. A burzsoázia kitermeli az uralkodó erőt, a globális tőke nómenklatúráját.*

A dolgozók körében a baloldali erők két legnagyobb táborát a munkásosztály és a „tömeges” szakértelmiség adja, részben a szellemi munkások azon rétege, amely a közszférában tevékenykedik, és fizetését jellemzően a központi költségvetésből kapja, és amely a „közjó” érdekében fejt ki munkáját, teremt mindenki számára hozzáférhető értéket. Lényegében ők a „szociális szféra”: tanárok, orvosok, szociális és egyéb munkások, milliós tömeg. De egy mély belső ellentmondás is jellemzi helyzetüket: miközben a társadalom javára dolgoznak és abból élnek, egyben alárendeltjei is a bürokratikus polgári államnak.